

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ДИТЯЧА ІГРАШКА В СИСТЕМІ
ТРАДИЦІЙНО-ПОБУТОВОЇ КУЛЬТУРИ ВОЛИНЯН

Берлач Олександр Павлович

Волинський національний університет імені Лесі Українки

м. Луцьк, Україна

Анотація. Іграшка – пам'ять етносу, нації, народу, людства про своє історичне та доісторичне минуле. Культура іграшки – важливий елемент загальної культури нації. Народна іграшка має неабиякі мистецькі якості та значні виховні можливості. Українська народна іграшка проголошує правду про свій народ, його земну сутність та історичне призначення. Проведене дослідження дозволило підтвердити визначену для апробації гіпотезу про те, що використання народної іграшки у вихованні сприяє прилученню дитини до духовного, естетичного, побутового досвіду народу, а традиційна іграшка волинян займає одне з чільних місць у їх родинно-звичаєвій культурі.

Ключові слова. Народна дитяча іграшка, волиняни, Волинь, етапи розвитку, традиції, українська народна іграшка.

Abstract. Toy - the memory of the ethnic, nation, people, humanity of its historical and prehistoric past. Toy culture is an important element of the nation's overall culture. Folk toy has exceptional artistic qualities and significant educational opportunities. The Ukrainian folk toy proclaims the truth about its people, its earthly essence and historical purpose. The conducted research has allowed to confirm the hypothesis that using a folk toy in education helps to bring the child to the spiritual, aesthetic, everyday experience of the people, and the traditional toy of Volyn citizens occupies one of the leading places in their family and custom culture.

Keywords. Folk toy, Volyns, Volyn, stages of development, traditions, Ukrainian folk toy.

Актуальність теми дослідження зумовлена зростанням інтересу людства до своїх духовних джерел і традиційної спадщини поколінь. Щоб з'ясувати роль феномену народної іграшкової культури у вдосконаленні виховної системи української родини, було проведено дослідження змістових особливостей видів народної іграшки волинян.

Українська іграшка, як і саме життя нашої нації, сягає глибокої давнини. Проста, виготовлена з природних матеріалів, вона зберігала в собі сили землі і сонця, тепло рук рідних людей. Здавалося б, це дитяча забавка, не варта уваги дорослої серйозної людини. Та завжди були по всій Україні майстри, які знаходили особливий сенс у виготовленні іграшок для дітей.

Першим збирачем і дослідником української народної іграшки був священник із Суботова Марко Грушевський. У 1904 році була надрукована його праця «Дитячі забавки та ігри усякі. Зібрані по Чернігівщині Київської губернії». Крім того, вагомий внесок у дослідження традиційної народної іграшки зробили О. Найден, Д. Фіголь. На значущість народної іграшки вказували відомі педагоги С. Русова, А. Макаренко [1, 6, 8]. Мистецтвознавчі аспекти української народної іграшки постійно перебувають у центрі уваги й сьогодні. Дослідники розкривають основні етапи розвитку народної іграшки, окреслюють її художню специфіку, декларують іграшку як самобутнє культурне явище.

Мета: дослідити особливості народної іграшки мешканців Волині та її роль у збереженні сімейних традицій.

Виклад основного матеріалу. Волинська традиційна іграшка теж має глибоке історичне коріння та своєрідні особливості. Без іграшок не обходилася жодна родина, вони були необхідним елементом дитячого періоду життя. На місцевому діалекті їх називали «чачкою», «чечкою», «цяцькою». Виготовляли дитячу іграшку зазвичай із доступного матеріалу, в домашніх умовах (глина, овочі, фрукти, солома, льон, деревина, мотузки). Іноді замовляли в майстрів або купували на ярмарках. Іграшки минулих часів у музейних зібраннях і приватних колекціях дозволяють ознайомитися зі

світоглядом наших предків, їхніми уявленнями про виховання дітей. На відомій світлині юна Леся Українка сфотографована з грабельками, що свідчить про шанобливе ставлення батьків родини Косачів-Драгоманових до традицій виховання дітей працею. А в музеї-садибі м. Новоград-Волинського, де народилася поетеса, в одній з експозицій представлено маленьку дерев'яну іграшку – «рубель».

Важливо пам'ятати, що традиційна народна іграшка не тільки об'єкт дитячої діяльності, а й предмет культури, який має самостійну цінність, естетичний аспект і духовне навантаження. Як рідна мова, казка, пісня, вона є пам'яттю етносу, нації, людства про своє минуле.

Народна іграшка добра, весела, яскрава, виготовлена з природних, екологічно чистих матеріалів, які не зашкодять здоров'ю дитини. Вона розповідає про історію країни, про звичаї народу, формуючи підвалини духовно багатой та емоційно розвиненої особистості.

Засобом традиційної іграшки відбувається вивчення і пропаганда культурних надбань народу. Діти отримують знання про культуру, обряди і традиції українського народу, ознайомлюються з матеріалом, способом виготовлення, змістом і значенням народної іграшки, вивчають народні ремесла та історію створення народної іграшки.

Традиційна народна іграшка зазвичай обирає прості форми, уникає яскравих кольорів, вибагливих орнаментів. Насичена буттєвою та історичною інформацією, вона комунікативно близька дитині. Засвоєння такої іграшки разом із мовою і найкращими зразками фольклору (колисковими, казками, колядками, приказками, загадками) сприяє формуванню перших уявлень про навколишній світ, плекає паростки патріотизму.

Народна іграшка сприяє зростанню наймолодших громадян України на національному ґрунті. Вона має величезний емоційний вплив на особистість і служить благодатною основою для формування духовного світу дитини. Бережно ставлячись до народних іграшок, створюючи їх своїми руками, діти

відчувають відповідальність за збереження й розвиток культури рідного народу.

Мистецтво українського іграшкарства сприяє розвитку естетичних смаків, творчих здібностей. Софія Русова вважала обов'язковим глибокий аналіз естетичної творчості народу через іграшку і вказувала на те, що національна іграшка є частиною цієї творчості, а отже, часткою всього народу [8].

Народна іграшка має не лише екологічну, а й духовну чистоту. Зроблена з любов'ю, вона розвиває кмітливість, фантазію, збагачує моральний світ дитини, формує перші професійні навички.

Дослідник іграшки Олександр Найден підкреслював, що дитина має сприймати народну іграшку не як предмет побуту чи об'єкт гри, а як твір мистецтва, який потребує вивчення, певного аналізу, творчого наслідування. Таке ставлення до народної іграшки сприятиме її збереженню й духовному збагаченню дитини [6].

Отже, народна іграшка є насамперед явищем культури. Це пам'ять етносу, нації, народу, людства про своє історичне та доісторичне минуле. Емоційна дія образів, утілених у традиційній іграшці, допомагає залучити дитину до споконвічної культури народу.

Для кожної нації виховання нового покоління є найважливішим складником національної культури. Передача йому культурно-історичних традицій батьків, дідів і прадідів завжди була гарантією вічного життя нації.

Українська народна іграшка – одне з національних надбань нашого народу. Через неї передається і зберігається соціально-культурний досвід, здійснюється зв'язок поколінь.

Кожна нація, кожен народ і навіть кожна соціальна група мають свої традиції, звичаї, обряди та свята, становлення яких відбувалося протягом багатьох століть. Через них розпізнається народ в його сучасному існуванні та історичному минулому; вони об'єднують окремих людей в одну націю.

Традиція – це те, що передається від покоління до покоління як

загальноприйняте, загальнообов'язкове, перевірене минулим досвідом, визнане необхідним для забезпечення подальшого існування людини, спільноти, держави, суспільства. Її метою є закріплення й відтворення в нових поколіннях усталених способів життєдіяльності, мислення і поведінки [4].

Традиції завжди були запорукою існування міцної родини. Родина – це далекі і близькі родичі по батьковій і материній лінії, які об'єднані на основі шлюбних і кровних зв'язків і знаються впродовж багатьох поколінь [4]. Вона охоплює сім'ї родичів і може означати Дім, наповнений ріднею, яка поруч або далеко, померлими і ще не народженими, в рідній стороні, на своїй землі.

Родинні традиції згуртовують сім'ю, адже в них закодовано найважливіші психологічні й етнічні аспекти – зерна розумного, доброго, вічного, засвоюючи які ще в дитинстві, людина формує правила поведінки дорослого життя та світогляд. Народний досвід виробив цілу систему таких кодових форм.

Декоративно-ужиткові традиції сприяють розвиткові свідомого ставлення до праці й творчості, вдосконалюють і зберігають навички, методи діяльності, формують естетичну культуру особистості. Традиції майстрів виховують старанність, самодисципліну, наполегливість. Традиції спільної систематичної праці привчають до відповідального ставлення й поваги до роботи.

Із найдавніших часів діти були активними учасниками трудових процесів, разом із дорослими дбаючи про забезпечення матеріального достатку сім'ї. Людина, яка успішно закінчувала школу праці у своїй родині, ставала добрим господарем, батьком чи ненькою, вихователем власних дітей.

Сімейні традиції, засновані на національних, зазвичай передавалися наступному поколінню в ігровій діяльності. Моральні принципи, представлені емоційно, образно, театралізовано, засвоювалися легко й безпосередньо. Ідею залучення своїх нащадків до виробничих процесів родина реалізовувала через іграшки – зменшені предмети праці (сапки,

грабельки, ціпки для обмолоту збіжжя, інструменти тощо), якими діти гралися під час дозвілля. Серед пам'яток трипільської культури є дитяча іграшка з кераміки – це візок на двох колесах із запряженими кінями. Отже, давні трипільці в іграшковій, ігровій формі родинного дозвілля привчали дітей до природного матеріального світу.

У наш урбанізований час українці не відмовляються від поцінування та дотримання народних та сімейних традицій, обрядів і звичаїв. У цьому контексті важливого значення набувають родинні реліквії, мистецькі вироби, навіть звичні побутові предмети.

Вирішення проблеми етнічного відтворення через родину є нагальною потребою сьогодення. Із розповідей представників молодого покоління волинських сімей, які були обрані об'єктом дослідження, стало відомо, що саме родина є для них основним середовищем, яке сприяє розвитку національних традицій. Вони вважають пріоритетною роль старшого покоління у формуванні художнього мислення молодших, у передачі їм набутого від пращурів досвіду народних традицій, звичаїв, обрядів, побутової поведінки.

У цих родинях нащадки пишаються своїми предками. Бабусі й дідусі розповідають своїм онукам про способи виготовлення традиційної іграшки, матеріали й інструменти, варіанти декору. Переконають не вважати цей процес архаїкою, а поважати власне творчість та її результати.

Висновок. Отже, через народне мистецтво ми пізнаємо особливості своєї нації. Глиняні, солом'яні чи дерев'яні іграшки вважаємо «минулим у сучасному». Називаємо домашніми оберегами предмети ужиткового мистецтва, виготовлені власноруч членами наших родин. І саме так забезпечуємо спадкоємність роду, передачу соціального й духовного досвіду наступним поколінням. Традиції, звичаї і обряди – це спільна історія, яка напуває наснагою до творчості і єднає нас.

Сучасне українське суспільство потребує використання здобутків української народної педагогіки з метою ліквідації сімейних проблем

сьогодення, наукового прогнозування перспектив зміцнення сім'ї та піднесення її ролі у вихованні дітей та молоді. Засобом вирішення вищевказаних проблем є родинні традиції, які передаються з покоління в покоління. Основою виховання є праця, а використання народної іграшки – способом залучення нащадків до виробничих процесів. Предмети ужиткового мистецтва, виготовлені власноруч членами родин, перетворюються на домашні обереги. Саме так забезпечується спадкоємність роду, передача соціального й духовного досвіду наступним поколінням.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський. – Київ : Либідь, 2006. – 54 с.
2. Герус Л. М. Українська народна іграшка / Л. М. Герус. – К. : Балтія-Друк, 2007. – 64 с.
3. Істоміна Г. Мистецтво народної кераміки Волині другої половини ХІХ - ХХ століть – Рівне : Волинські обереги, 2009. – 232 с.
4. Мазур Л. Наукова картина світу стосовно національної освіти і гуманізації соціуму. Мандрівець. – 2001. – № 1-4.
5. Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний. Матеріали третьої Волинської обласної науково-етнографічної конференції, 14–15 червня 2007 р. – Випуск 24.– Луцьк, 2007.
6. Найден О. С. Українська народна іграшка : Історія. Семантика. Образна своєрідність. Функціональні особливості : [історико-етнографічний посібник]. К. : АртЕк, 1999. – 256 с.
7. Нариси культури давньої Волині / Упр.: Охріменко Г., Локайчук С. – Луцьк, Волинська обласна друкарня, 2006.
8. Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с.